

TM	Г. XXXVI	Бр. 3	Стр. 1103-1116	Ниш	јул - септембар	2012.
----	----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 159.923.3 + 159.922.4] (=163.41)

Originalan naučni rad

Primitljeno: 21.05. 2012.

Revidirana verzija: 25.09. 2012.

Aleksandra Kostić

Univerzitet u Nišu

Filozofski fakultet

Departman za psihologiju

Niš

Jasmina Nedeljković

Fakultet za pravne i poslovne studije

„Lazar Vrkatić“

Novi Sad

SAMOEFIKASNOST I VREMENSKA ORIJENTACIJA KOD STUDENATA FILOZOFSKOG FAKULTETA U NIŠU*

Apstrakt

Cilj ovog istraživanja je da ustanovi uspešnost predviđanja stepena samoeфикаsnosti u zavisnosti od pet dimenzija vremenske orijentacije. Zimbardo i Bojd (Zimbardo & Boyd, 1999) smatraju da je vremenska orijentacija relativno stabilna karakteristika ličnosti koju određuju kultura, obrazovanje, religija, socijalna klasa i porodica pojedinca. Prema ovim autorima, postoji pet faktora vremenske orijentacije: negativna prošlost, hedonistička sadašnjost, budućnost, pozitivna prošlost i fatalistička sadašnjost. Konstrukt samoeфикаsnost odražava optimističko samoverovanje (Schwarzer, 1992) koje olakšava postavljanje ciljeva, naporno investiranje, istrajavanje pred preprekama i oporavak od neuspeha. Može se posmatrati kao pozitivan faktor otpornosti. U istraživanju je ispitano 135 studenata oba pola. Primljeni su Zimbardov i Bojdov inventar vremenske perspektive (ZTPI, 1997) i Skala generalizovane samoeфикаsnosti (Jerusalem & Schwarzer, 1979). Rezultati su pokazali da je koeficijent multiple korelacije od 0.59, statistički značajan. Između skupa prediktora, uzetih zajedno, sa jedne strane, i samoeфикаsnosti sa druge strane, postoji linearna povezanost u populaciji. Deo ukupnog varijabiliteta kriterijumske varijable koji se može objasniti na osnovu razlika ispitanika u pogledu vremenske orijentacije je 32% (prilagođeni koeficijent multiple determinacije je 0.319). Najveći parcijalni doprinos objašnjenju individualnih razlika u pogledu samoeфикаsnosti ima „hedonistička sadašnjost“. Zatim slede „orijentacija ka budućnosti“, „fatalistička

aleksandrakost@gmail.com

* Pripremljeno u okviru projekta „Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija“ (179074), koji se realizuje na Univerzitetu u Nišu, a finansira ga Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

sadašnjost“ i „negativna prošlost“. Jedini prediktor koji nema parcijalni doprinos je „pozitivna prošlost“. Zaključak je da je samoeфикаsnost izraženija kod energičnih, ne-religioznih, veoma organizovanih i posvećenih ispitanika koji imaju bogate interpersonalne odnose i koji ne veruju u sudbinu.

Ključne reči: samoeфикаsnost, pet faktora vremenske orijentacije, individualne razlike, studenti

SELF-EFFICACY AND TIME ORIENTATION IN STUDENTS OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIŠ

Abstract

The goal of this research is to determine the rate of success in predicting a level of self-efficacy against five time orientation dimensions. Zimbardo and Boyd (1999) think that time orientation is a relatively stable personality trait determined by the individual's culture, education, religion, social class, and family. According to these authors there are five time orientation factors: past negative, present hedonistic, future, past positive and present fatalistic. The self-efficacy construct reflects optimistic self-beliefs (Schwarzer, 1992), which facilitates the setting of goals, effortful investment, perseverance in spite of obstacles, and recovery from failure. It may be viewed as a positive resistance factor. The study comprised 135 students of both sexes. Zimbardo and Boyd's Time Perspective Inventory (ZTPI, 1997) and the General Self-Efficacy Scale (Jerusalem & Schwarzer, 1979) were used. Results have shown that the 0.59 multiple correlation coefficient is statistically significant. There is a linear correlation in the population between the set of predictors taken together on the one hand and self-efficacy on the other. A part of total variability of the criterion variable that can be explained based on the differences among students in terms of time orientation is 32% (the accommodated multiple determination coefficient is 0.319). In terms of individual segments, the "present hedonistic" provides the biggest individual contribution to the explanation of individual differences in terms of self-efficacy. "Future orientation", "present fatalistic" and "past negative" follow. The only predictor which does not provide this partial contribution is "past positive". The conclusion is that self-efficacy is more prominent in energetic, non-religious, very organized and committed participants with rich interpersonal relations who do not believe in destiny.

Key Words: Self-Efficacy, Five time orientation factors, Individual differences, Students

UVOD

Dominantna vremenska orijentacija svakako odslikava vrednosti, uverenja, naše stavove prema vremenu, ali i percepciju našeg poverenja u sopstvenu efikasnost. Da li stepen oslanjanja na sopstvene snage i uverenost da možemo potpuno kontrolisati ishode svojih aktivnosti zavisi od toga koliko često mislimo na vreme koje je prošlo, na ono u kome živimo ili vreme koje dolazi? Da li su naša pozitivna ili negativna sećanja na prošlost, značajne odrednice opažene samoefikasnosti? Da li posvećenost sadašnjem trenutku, fatalističko ili hedonističko poimanje sadašnjosti, utiče na nivo našeg samopouzdanja i doživljaj kompetentnosti? Da li samoefikasnost raste sa dominacijom orijentacije ka budućnosti?

Pokušaćemo da damo odgovore na neka od pomenutih pitanja, predstavljajući i razmatrajući rezultate našeg istraživanja o odnosu samoefikasnosti i dominantne vremenske perspektive, kod studenata srpske nacionalnosti Filozofskog fakulteta u Nišu. Pretpostavljamo da otkrivanje prediktora opažene samoefikasnosti može biti značajno za procese modernizacije i evropske integracije u koje smo se uključili.

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Osnovni problem našeg istraživanja je ispitivanje odnosa dominantne vremenske orijentacije i nivoa opažene samoefikasnosti kod studenata srpske nacionalnosti. Postavlja se pitanje da li se na osnovu utvrđene dominantne vremenske orijentacije pojedinca ili etničke grupe, može predvideti nivo njihove samoefikasnosti? Ovde se polazi od toga da i u slučaju pojedinca, i u slučaju grupe (etnička), postoji izgrađen dominantan način mišljenja o prošlom, sadašnjem i budućem vremenu, zasnovan na postojećem sistemu vrednosti i relevantnim kulturnim obrascima (Zimbardo & Boyd, 2008). Tokom socijalizacije, dolazi do internalizacije kulturnih obrazaca tako da odnos prema vremenu postaje relativno stabilna, dosledna karakteristika ponašanja. Koncept odnosa prema vremenu koji je specifičan za kulturu, postaje deo sadržaja kolektivne svesti.

Istraživanja pokazuju da i opažena samoefikasnost i vremenska perspektiva igraju fundamentalnu ulogu u motivisanju ponašanja. Verovanje u sopstvenu efikasnost, odnosno verovanje da će osoba moći da u punoj meri kontroliše ishode postavljenih ciljeva, uprkos ometajućim događajima i preprekama, predstavlja snažan izvor motivacije. Bandura (Bandura, 1997) je smatrao da je motivacija, velikim delom, determinisana kognitivnim reprezentacijama budućih stanja – očekivanim ishodima zamišljenih ciljeva. Istovremeno, mnogi socijalno-kognitivni teoretičari (Bandura, 1991; Karniol & Ross, 1996), dobili su empirijske dokaze da orijentacija prema budućnosti ima značajnu ulogu u motivaciji. Prema njihovim rezultatima, oni koji su više orijentisani prema

budućnosti imaju veću sposobnost da postave ciljeve i osmisle planove da ih dostignu (Zaleski, 1994). Njihovo ponašanje postaje funkcionalno u odnosu na cilj kome teže, potencijale kojima misle da raspolažu i vreme koje su predvideli. Naša pretpostavka o odnosu vremenske dimenzije *budućnost* i *opažene samoefikasnosti*, zasniva se na Bandurinom shvatanju motivacije i rezultatima istraživanja američkih subjekata.

Koncept samoefikasnosti koji je proistekao iz Bandurine socio-kognitivne teorije (1986), omogućio je razumevanje uticaja sredinskih faktora na ponašanje osobe. Ukoliko nam je jasno na koji način osoba kognitivno obrađuje informaciju da bi došla do željenih rezultata, kako doživljava prošlo, sadašnje i buduće vreme, ne samo da će nam biti jasno kako se ona ponaša već i kako će se ponašati u budućnosti. Verovanje u samoefikasnost formira jezgro ovih kognitivnih procesa. Bandura je definisao koncept samoefikasnosti podrazumevajući kombinaciju specifičnih sposobnosti osobe koja je u stanju da otkrije značenja u svojoj sredini, da planira alternativne strategije (da uzima u obzir vreme), da uči kroz opservaciju, da reguliše sopstveno ponašanje. Ove sposobnosti imaju kapacitet da omoguće osobi da determiniše svoju sudbinu i obezbedi psihičko blagostanje. Osoba ima motivaciju da se nosi sa teškim situacijama jer je uverena da sa njima može izaći na kraj. Visok nivo samoefikasnosti obezbeđuje nekoliko pozitivnih konsekvenci za tu osobu. Osoba koja ima snažna uverenja o sopstvenoj efikasnosti obično pravi dobre izbore, ima realistične aspiracije, angažuje se oko svojih ciljeva i u stanju je da oceni u kojoj meri oni odgovaraju njenim kapacitetima. Da li naš stav prema vremenu može da predvidi nivo samoefikasnosti?

Pretpostavili smo šta bi moglo da se dogodi sa naglašenom orijentacijom prema budućnosti. Postavlja se pitanje kakav je odnos ostalih vremenskih perspektiva (orijentacija) i opažene samoefikasnosti? Da li hedonistički ili fatalistički odnos prema sadašnjosti, pozitivan ili negativan prema prošlosti, mogu predvideti nivo poverenja u sopstvene kapacitete tokom neke aktivnosti? Takođe nas zanima da li se na uzorku srpskih studenata izdvaja neki specifičan odnos dveju varijabli: vremenske perspektive i samoefikasnosti, što bi moglo da predstavlja jedan od karakteristika nacionalnog identiteta.

Značaj istraživanja

Istraživanje ima i teorijski i praktičan značaj. Teorijski značaj se ogleda u dolaženju do novih saznanja koja objašnjavaju neke aspekte odnosa *samoefikasnost - vremenska perspektiva*, na srpskom uzorku, na kome ovaj odnos do sada nije proveravan. To bi mogao biti i podatak o specifičnosti srpskog *identiteta* izgrađenog tokom socijalizacije, a pokazanog kroz percepciju samoefikasnosti i orijentaciju prema vremenu. Ukoliko se ustanovi da se nivo opažene samoefikasnosti može predvideti u zavisnosti od dominantne orijentacije prema vremenu, to bi moglo imati

važne praktične implikacije za sve *evropske procese integracije* u koje su se Srbi uključili.

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je da ustanovi mogućnost uspešnog predviđanja stepena opažene samoefikasnosti u zavisnosti od pet dimenzija vremenske orijentacije (pozitivna prošlost, negativna prošlost, hedonistička sadašnjost, fatalistička sadašnjost, budućnost).

Varijable istraživanja

1. Nezavisne - prediktorske varijable

U prediktorske varijable ubrajamo *pet dimenzija vremenske orijentacije*: pozitivna prošlost, negativna prošlost, hedonistička sadašnjost, fatalistička sadašnjost i budućnost.

2. Zavisna - kriterijumska varijabla

Kriterijumsku varijablu predstavlja *opažena samoefikasnost*.

HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Opšta hipoteza istraživanja

Petofaktorski model vremenske perspektive značajno objašnjava fenomen opažene samoefikasnosti.

Specifična hipoteza istraživanja

Vremenska dimenzija *budućnost* je najbolji prediktor opažene samoefikasnosti.

ODREĐENJE POJMOVA

Samoefikasnost

Pojam opažene samoefikasnosti, koji je ustanovio Bandura (Bandura, 1986), govori o tome da je osoba uverena da poseduje lične kapacitete koji joj dopuštaju da potpuno kontroliše ishode postavljenih ciljeva, uprkos ometajućim događajima, teškoćama i preprekama. Opažena samoefikasnost pokreće intrinzičku motivaciju, budi suštinsko i duboko interesovanje osobe i podstiče je na aktivnost koja je u skladu sa njenim ciljevima. Ako je osoba čvrsto uverena u to da se može osloniti na svoje sposobnosti i potencijale, ako je ubeđena da će zahvaljujući tome biti uspešna u određenim situacijama, ona će se „uhvatiti u koštac“ sa teškim i ozbiljnim zadacima koji će joj predstavljati izazov, a ne pretnju. Ona će biti trajnije usmerena na zadatak i kada naiđu teškoće, lako će uspostaviti i regulisati potrebni nivo motivacije, neće biti sklona brzom obeshrabrenju i lakom padu samopouzdanja. Iako je percepcija sa-

mojeffikasnosti zasnovana na subjektivnom doživljaju sopstvenih kapaciteta i mogućnosti da se izvrši neki zadatak, uverenje u sopstvenu efikasnost u velikoj meri određuje način na koji osoba misli, oseća, bira, preduzima, deluje. Očekivanje određenih ishoda aktivnosti, kao i jačanje samoeffikasnosti, može biti potkrepljeno uspešnim prethodnim iskustvom, opažanjem uspešnih ljudi u okruženju i pohvalama osoba koje su uočile kapacitet i efikasnost date osobe.

Vremenska perspektiva

Vremenska perspektiva se odnosi na značaj koji osoba u svojim mislima pridaje prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti (Hornik i Zakay, 2010). Ispostavlja se da je stav prema vremenu veoma individualan i da se ne mogu ustanoviti dva identična stava prema vremenskim dimenzijama. Stavovi prema vremenu mogu varirati s obzirom na svoju direkciju i intenzitet. Oni mogu biti pozitivni ili negativni, veoma izraženi ili slabi. Zapravo, naš doživljaj prošlog, sadašnjeg i budućeg vremena je oblikovan našim emocionalnim stanjem, dominantnom vremenskom perspektivom i karakteristikama zajednice u kojoj živimo.

U svojoj knjizi (*The Time Paradox*), Zimbardo i Bojd (Zimbardo & Boyd, 2008) navode nekoliko tradicionalnih određenja vremenske perspektive naglašavajući da su naučnici koji su živeli i delovali u različito vreme, ipak polazili od veoma sličnog koncepta vremena. Tako je Viljem Džejms (William James), otac američke psihologije definisao vremensku perspektivu kao znanje o prošlosti ili budućnosti, bliskom i udaljenom koje se uvek meša sa našim znanjem o sadašnjosti. Za Kurta Levina (Kurt Lewin), oca socijalne psihologije, vremenska perspektiva je bila sveukupno psihološko sagledavanje i budućnosti i prošlosti koje se odlikavaju u sadašnjem trenutku osobe (Zimbardo & Boyd, 2008).

Zimbardo i Bojd (2008) iznose da vremenska perspektiva često predstavlja nesvestan lični stav koji svako od nas ima prema vremenu. U skladu sa tim stavom, neprekidni tok egzistencije može biti smešten u pet kategorija koje našim životima daju smisao, sklad, značenje, uređenost. Kada mislimo i govorimo o prošlosti, to činimo u kategorijama prijatnih i neprijatnih uspomena. Nadamo se i iščekujemo budućnost delimično i u zavisnosti od toga na koji način se sećamo prošlosti. Istovremeno, živimo u sadašnjem trenutku, uz pokušaj da u njemu uživamo ili se bespomoćno predamo sadašnjosti koja nam je sudbinski dodeljena. Stav prema vremenu je obično naučen u kulturi u kojoj živimo. Formiraju ga i oblikuju porodica, vršnjaci, škola, mediji, ekonomski i socijalni status, religija, značajni životni događaji i iskustva. Kulture se međusobno razlikuju po dominantnoj vremenskoj perspektivi što je rezultat različitog vrednovanja prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Tridesetogodišnja istraživanja Zimbarda (Zimbardo) i Bojda (Boyd) su diferencirala pet glavnih vremenskih perspektiva: negativna

prošlost, pozitivna prošlost, hedonistička sadašnjost, fatalistička sadašnjost i budućnost.

Etnička grupa

Grupa ljudi koja ima zajedničko poreklo, nasleđe, ime, jezik, kulturu (uključujući i religiju), tradiciju, običaje i rituale, geografski prostor na kome živi, predstavlja etničku grupu. Kod pripadnika jedne etničke grupe postoji formirana svest o identifikovanoj različitosti u odnosu na pripadnike druge etničke grupe. Postoje različiti pokazatelji etniciteta – oni su nekada eksplicitni, a nekada implicitni. Implicitni indikatori etničke pripadnosti (znanja, vrednosti, uverenja) imaju posebnu važnost za formiranje i razumevanje opažene samoefikasnosti, odnosno uverenosti osobe da su njeni potencijali dovoljni da prevaziđu sve prepreke na putu do cilja. Takođe, implicitni indikatori etniciteta imaju udela u formiranju odnosa prema vremenu koje može biti od značaja za formiranje opažene samoefikasnosti. I specifičan odnos prema naglašavanju jedne vremenske dimenzije i način opažanja samoefikasnosti mogu biti odrednice *etničkog identiteta*.

METOD

Uzorak

Uzorak ispitanika je činilo 135 studenata, srpske nacionalnosti, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Njihova prosečna starost je 22.02 (sd = 1.948) godine. Kada je u pitanju polna struktura, u istraživanju je učestvovalo 44 ispitanika (32.6%) i 91 ispitanica (67.4%).

Instrumenti

Zimbardov upitnik vremenske perspektive (ZTPI). Zimbardov *Upitnik vremenske perspektive (Zimbardo Time Perspective Inventory; Zimbardo & Boyd, 1999)* sadrži 56 stavki koje mere ispitanikova verovanja, preferencije i vrednosti koje se odnose na temporalno iskustvo. Faktorskom analizom je identifikovano pet dimenzija koje su nazvane: *negativna prošlost*, generalno negativan, averzivan pogled na prošlost („*Mislim na loše stvari koje su mi se desile*“); *hedonistička sadašnjost*, hedonistički stavovi prema vremenu i životu koji podrazumevaju uživanje ali i rizik („*Postojanje rizika čini moj život uzbudljivim*“); *budućnost*, planiranje ciljeva i postignuća („*Sposoban sam da se oduprem iskušenjima kada znam da postoji posao koji mora biti završen*“); *pozitivna prošlost*, sentimentalna i pozitivan stav prema prošlosti („*Uživam da pričam o dobrim starim vremenima*“); i *fatalistička sadašnjost*, stav beznađa prema budućnosti i životu („*Moj život kontrolišu sile na koje ja nemam uticaj*“). Ajtemi su politomni, u Likertovom formatu, od 1 do 5. Pouzdanost upitnika je 0.74.

Skala generalizovane samoefikasnosti (GSE). Skala generalizovane samoefikasnosti (*The General Self-Efficacy Scale, GSE*) je psihometrijska skala sa 10 ajtema koji su konstruisani da utvrde optimističku samouverenost osobe koja smatra da je u stanju da se nosi i izađe na kraj sa različitim i teškim zahtevima života. Skala je konstruisana u Nemačkoj, 1981. Razvili su je Matijas Jerusalem i Ralf Švarcer (*Matthias Jerusalem & Ralf Schwarzer*). Skala je korišćena u mnogim studijama u kojima je učestvovalo više hiljada ispitanika. Za razliku od drugih skala koje su merile optimizam, ova skala se eksplicitno odnosila na ocenu uverenosti da lični potencijali kontrolišu ishode sopstvenih aktivnosti, odnosno da su aktivnosti koje osoba preuzima odgovorne za uspešne ishode. Opažena samoefikasnost je operativni konstrukt. Pouzdanost skale je .85.

Procedura istraživanja

Istraživanje je sprovedeno tokom aprila 2011. godine. Studenti su ispitivani pod istim uslovima i pod kontrolom stručnog lica. Pre nego što su počeli da popunjavaju upitnike, ispitanici su upoznati sa svrhom istraživanja, načinom odgovaranja i uslovima pod kojima se istraživanje realizuje (bilo je anonimno). Ispitanici su, takođe, bili zamoljeni da pažljivo provere da li su odgovorili na sva pitanja u upitnicima. Ispitanicima je bilo potrebno oko 30 minuta da odgovore na sva pitanja.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Tabela 1 pokazuje minimalne, maksimalne i prosečne vrednosti ispitivanih varijabli, opažene samoefikasnosti i pet vremenskih dimenzija: negativne i pozitivne prošlosti, hedonističke i fatalističke sadašnjosti, budućnosti.

Tabela 1: Prosečna izraženost merenih varijabli

Table 1: The average expression of the measured variables

	minimum	maksimum	AS	SD
Samoefikasnost	23.00	40.00	31.75	4.293
negativna prošlost	1.00	5.00	2.34	.682
hedonistička sadašnjost	2.13	4.73	3.46	.530
Budućnost	1.23	4.23	3.15	.598
pozitivna prošlost	1.89	4.67	3.49	.556
fatalistička sadašnjost	1.33	4.22	2.38	.561

Da bi se dobio bolji uvid u odnos zavisne varijable (kriterijumske) i nezavisnih (prediktorskih) varijabli ispitana je njihova povezanost.

Tabela 2: Povezanost samoefikasnosti i dimenzija vremenske perspektive

Table 2: Correlation between self-efficacy and time perspective dimension

		negativna prošlost	hedonistička sadašnjost	budućnost	pozitivna prošlost	fatalistička sadašnjost
samoefikasnost	r	-.387	.180	.245	.104	-.402
	sig	.000	.038	.004	.232	.000

Kao što se u Tabeli 2 može videti, opažena *samoefikasnost* značajno negativno korelira sa *negativnom prošlošću* i *fatalističkom sadašnjošću*. Samoefikasnost opada kod ispitanika koji imaju negativna sećanja na svoju prošlost i ne preuzimaju odgovornost za sadašnje događaje. Niža, pozitivna ali značajna povezanost, dobijena je sa *hedonističkom sadašnjošću* i *budućnošću*. Okrenutost planovima i ciljevima, kao i sklonost uživanju povećavaju samoefikasnost.

Osnovno istraživačko pitanje, koje je bilo formulisano u okviru opšte hipoteze glasilo je: Da li se može predvideti promena u *samoefikasnosti* na osnovu odnosa prema *vremenskoj perspektivi*? Na osnovno istraživačko pitanje, odgovoreno je primenom regresione analize u kojoj je kriterijumska varijabla bila *samoefikasnost*, a prediktorske varijable - *dimenzije vremenske perspektive*.

Tabela 3: rezultat regresione analize

Table 3: Results of regression analysis

Model	R	R ²	F	Sig
1	.588	.345	13.394	.000

Regresiona analiza je pokazala da se na osnovu odnosa prema *vremenskoj perspektivi* mogu predvideti promene u nivou opažene *samoefikasnosti* i da je predviđanje statistički značajno. Dobijen je jedan statistički značajan model koji objašnjava 34.5% varijanse kada je reč o varijabli *samoefikasnost*, u okviru ispitivanog uzorka ispitanika.

Drugo istraživačko pitanje, formulisano u okviru specifične hipoteze, glasilo je: Koji su prediktori najbolji, a koji najslabiji u predviđanju promena u nivou *samoefikasnosti*?

Tabela 4: Značajnost prediktora

Table 4: Significance of predictor

	B	t - test	sig
negativna prošlost	-.234	2.667	.009
hedonistička sadašnjost	.323	4.257	.000
Budućnost	.271	3.514	.001
pozitivna prošlost	.087	1.155	.250
fatalistička sadašnjost	-.301	3.323	.001

Kao najjači prediktor u regresionom modelu, izdvaja se *hedonistička sadašnjost*, a zatim *budućnost*. Slede *fatalistička sadašnjost* i poslednji značajan prediktor *negativna prošlost*. Iz modela je kao prediktor izostala *pozitivna prošlost*, jer se njen uticaj nije pokazao statistički značajnim.

Na osnovu ovih rezultata, može se zaključiti da će visoku opaženu samoeфикаsnost imati osoba sa visokim skorovima na *hedonističkoj sadašnjosti* i *budućnosti* i niske skorove na *fatalističkoj sadašnjosti* i *negativnoj prošlosti*.

DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja su potvrdili da su sve pretpostavljene vremenske orijentacije, osim pozitivne orijentacije prema prošlosti, statistički značajni prediktori opažene samoeфикаsnosti. Dve vremenske orijentacije imaju pozitivnu, a dve negativnu povezanost sa kriterijumskom varijablom (samoeфикаsnost). Naime, ispostavlja se da osobe koje teže svemu što donosi zadovoljstvo, a izbegavaju sve što prouzrokuje nelagodnost, neprijatnost i bol, imaju više poverenja u svoje kapacitete na putu do ostvarenja postavljenih ciljeva, nego osobe koje nisu hedonisti. Na prvi pogled je teško zamisliti da naglašeno hedonistički stav prema sadašnjosti može biti dobar prediktor visokog nivoa opažene samoeфикаsnosti. Ne čini se verovatnim da oni koji teže novim uzbuđenjima, neposrednom zadovoljenju, stalnoj stimulaciji i brzo isplativim aktivnostima, mogu izgraditi duboku uverenost u sopstvenu mogućnost da potpuno kontrolišu ishode svojih aktivnosti, uprkos teškoćama sa kojima se susreću. Rezultati istraživanja pokazuju da hedonisti to ipak mogu. U objašnjenju prediktorske uloge hedonističke orijentacije treba poći od rezultata ranijih istraživanja. Neka ranija istraživanja (Костић, Гавриловић, Недељковић, 2011) ukazuju da je *hedonistička sadašnjost* dominantna vremenska perspektiva u ispitivanoj srpskoj populaciji. U istraživanju na koje se pozivamo, ispitivanu populaciju su činili studenti, mladi ljudi koji su, u okviru tranzicije, uz druge vrednosti, prihvatili ponuđene hedonističke modele sa zapada, istovremeno želeći da se oslobode

anomične sadašnjosti, traumatičnih slika prošlosti, ali i predstava o neizvesnoj budućnosti. Na čemu hedonisti zasnivaju svoj optimističan stav prema sopstvenim potencijalima? Odgovor je: na aktivnoj usmerenosti prema onim aspektima sadašnjosti koji omogućavaju doživljaj zadovoljstva životom. Aktivna usmerenost prema sadašnjosti ne podrazumeva potpuno zanemarivanje prošlosti i budućnosti već ograničavanje uticaja negativnih emocija koje su povezane sa prošlošću (tuga, čežnja), ili sa budućnošću (anksioznost) (Chu, 1993; Fraisse, 1963). Koncentrisanost na sadašnjost favorizuje aktivnosti koje su povezane sa formulisanjem i dostizanjem ciljeva. Osobe koje su potpuno okrenute strategiji „ovde i sada“ u stanju su da veoma efikasno deluju i ostvare specifične ciljeve koji ih vode ka realizaciji glavnog cilja. Sposobnost da se bude posvećen trenutku povezana je sa sposobnošću da se oseti zadovoljstvo kada se ostvari cilj. Ako osoba intenzivno juri za postavljenim ciljevima, ona se ne može usmeriti na sadašnji trenutak, ne može uživati u ostvarenim ciljevima jer će njena očekivanja neprekidno rasti, tako da će ona verovati da će tek na kraju doživeti potpunu satisfakciju (Sobol-Kwapinska & Oles, 2007). Drugim rečima, osoba koja je isključivo orijentisana na ostvarenje cilja u budućnosti, nije u stanju da uživa u sadašnjem postignuću. Nasuprot njoj, osoba koja je hedonistički orijentisana prema sadašnjosti, dobiće dovoljno potkrepljenja za svoju optimističnu sliku o kapacitetima kojima raspolaže.

Pokazalo se da je *budućnost* druga značajna vremenska perspektiva u predviđanju opažene samoeфикаsnosti. Bilo je logično pretpostaviti da naglašena orijentacija prema budućnosti velikim delom omogućava visoku samoeфикаsnost (Bandura, 1991; Karniol & Ross, 1996). Istovremeno, i usmerenost prema budućnosti, i samoeфикаsnost čine neophodne uslove za razvijanje motiva postignuća. Ako se pod samoeфикаsnošću podrazumeva opažena kompetentnost da se dostigne cilj, vremenska perspektiva se uzima kao nečija orijentacija prema cilju. Ljudi koji veruju da mogu da doprinesu željenim promenama i vide jaču povezanost između sadašnjih aktivnosti i budućih posledica, više se angažuju i intenzivnije bave dostizanjem postavljenih ciljeva u budućnosti (Бандура, 1997). Oni imaju više energije, detaljnije planiraju, provode više sati u učenju, imaju bolje ocene, teže nagradama. Takođe su otvoreniji, kreativniji, samopouzdaniji, imaju bolju kontrolu ega, razmatraju buduće posledice sadašnjih aktivnosti, teže usklađenosti, veruju u sopstvene kapacitete koji su odgovorni za njihove uspehe.

Nasuprot njima, oni koji ne veruju da imaju sposobnost da utiču na tok događaja, oni koji veruju u sudbinsku predodređenost i koji se zbog toga osećaju bespomoćno, imaju mali podsticaj da se orijentišu prema budućnosti i postavljaju udaljene ciljeve. Oni imaju fatalistički stav prema sadašnjosti i adaptiraju se na takvo stanovište. Izražena *fatalistička orijentacija prema sadašnjosti* onemogućava visoku samoeфикаsnost, što i

potvrđuje dobijena negativna povezanost ovih varijabli. Osobe koje imaju manjak energije, nisku kontrolu ega, niži stepen otvorenosti, nezainteresovanost za buduće posledice sadašnjih aktivnosti, nisko samopoštovanje, malu mogućnost kontrole impulsa, niže postignuće, teško mogu da izgrade sigurnost da će uz pomoć sopstvenih kapaciteta savladati sve prepreke koje ih čekaju. Zbog toga je ova vremenska orijentacija značajan prediktor niske opažene samoefikasnosti.

Kod ispitanika kod kojih je utvrđena *negativna orijentacija prema prošlosti*, može se predvideti niska opažena samoefikasnost. Ovo može biti posledica objektivno traumatične prošlosti, stvarnih ranijih neuspeha, realnog negativnog iskustva, ali i negativne rekonstrukcije i interpretacije događaja iz različitih razloga. Osobe sa izraženom negativnom orijentacijom prema prošlosti nemaju mnogo energije, nedostaje im kontrola ega, stidljivije su, imaju nisko samopoštovanje i samopouzdanje, nisu zainteresovane da anticipiraju koje su buduće posledice njihovih sadašnjih aktivnosti. Iz toga proizilazi nepoverenje u sopstvene snage i ubeđenost da se ne mogu osloniti na sebe ukoliko naiđu na teškoće. Opažena kompetentnost je niska.

LITERATURA

- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). New York: Academic Press. (Reprinted in H. Friedman [Ed.], *Encyclopedia of mental health*. San Diego: Academic Press, 1998).
- Boyd J.N. & Zimbardo P.G. (2005). Time perspective, health, and risk taking. In A. Strathman, J. Joireman (eds.), *Understanding Behavior in the Context of Time*, Mahwah, Erlbaum.
- Lennings, C. L., Burns, A. M., & Cooney, G. (1998). The profiles of time perspective and personality: Developmental considerations. *Journal of Psychology*, 132(6), 629-641.
- Syrcova A., Mitina O.V., Bojd D., Davydova I. S., Zimbardo Ph., Neprjaho T.L., Nikitina E.A., Semenova N.S., Fieulaine Nicolas, Jasnaja V.A. (2007). The Phenomenon of Time Perspective across Different Cultures: Review of Researches Using ZTPI Scale. *Cultural-Historical Psychology*, 4, 19-31.
- Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-difference metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1271-1288.
- Zimbardo, P. G. & Boyd, J. N. (2008), *The time paradox, The New Psychology of Time that Will Change Your Life*, Free Press, Simon & Schuster, Inc.

Aleksandra Kostić, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Psychology, Niš

Jasmina Nedeljković, Faculty of Legal and Business Studies "Lazar Vrkatić", Novi Sad

SELF-EFFICACY AND TIME ORIENTATION IN STUDENTS OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIŠ

Summary

In this research we tried to establish whether the pronounced attitude to a particular time perspective can be a significant predictor of the level of perceived self-efficacy. Time perspective (orientation) was defined in keeping with Zimbardo and Boyd's concept (Zimbardo & Boyd, 2008), as the attitude of a person towards his or her past, present and future. One cannot find two persons sharing an identical attitude to time, which means that time orientation can be considered a relatively stable individual characteristic, which makes one's behavior consistent. A person can have a rather positive or negative attitude to his or her past, a hedonistic or fatalistic attitude to the present, but also a strongly positive attitude to the future. The concept of perceived self-efficacy (Bandura, 1994) relates to the subjective experience of those personal capacities which the person believes allow her to achieve the positive outcomes of activities, in spite of the problems and difficulties encountered along the way. Both attitude to time and perceived self-efficacy represent important conditions for developing the achievement motive. In addition to studying the importance of the predictor role of time orientation dimensions in the change of perceived self-efficacy levels, it was also important to consider the relationship of these two variables on the sample of Serbian participants, a population as yet unstudied in this respect.

The sample gathered students of the Faculty of Philosophy, University of Nis (135). Their average age was 22.02 years. The study included more ladies (67.4%) than men (32.6%). The respondents were Serbian. In the study, the following instruments were used: Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI, Zimbardo & Boyd, 1999), whose reliability is 0.74 and The General Self-Efficacy Scale (GSE, Jerusalem & Schwarzer, 1981), whose reliability is .85. The research was carried out in 2011.

In order to get the answer to the principal research question – on the role of time dimensions in predicting the level of perceived self-efficacy – we used regression analysis in which self-efficacy was the criterion variable, and time perspective dimensions were predictor variables. The general hypothesis was confirmed for four out of five time dimensions studied. All dimensions, except past positive, had a statistically significant role in predicting the level of perceived self-efficacy. The time dimension present hedonistic was the strongest predictor in the regression model, which was not formulated in the specific hypothesis. Results showed that hedonistically oriented respondents had more confidence in their own capacities since they believed they could rely on those capacities in case they should face a problem on the way to their goals. This is a very interesting result since it suggests that, due to specific circumstances in which they lived (isolation, sanctions, bombardment, wars), our participants had to turn to current pleasures, avoiding memories of the dark images of the past or anticipation of the uncertain, insecure future. Active reliance on and commitment to the present moment enables one to efficiently pursue current goals and enjoy their achievement. The person can count on the result in which the attainment of goals will provide not only pleasure but also confidence in his or her own capacities. The assumed predictor effect of the orientation to the future (specific hypothesis) was fully corroborated. Respondents with this dominant orientation have a lot of energy, they make realistic plans and set realistic goals, choose good strategies for accomplishing

them, have enough self-confidence, are emotionally stable and controlled, and their high perceived self-efficacy corresponds to reality. The study showed that persons with the predominant fatalistic orientation to the present had low self-efficacy levels. Since they believe in predestination, a fate they cannot influence, they have little self-confidence, little energy, they are not interested in considering future consequences of their present activities. Perceived self-efficacy is congruent with these tendencies. The final relevant predictor of perceived self-efficacy is a negative orientation to the past. Respondents with this attitude to the past have insufficient trust in their own capacities, they do not think they can overcome obstacles on the road to their goals, they have little energy for work. This may be a consequence of actual failures and bad experiences from the past, but also a result of the negative reconstruction of the past.

The conclusion is that self-efficacy is more prominent in energetic, very organized and committed participants with rich interpersonal relations who do not believe in destiny and who will become involved in the European integrations process easily and readily, trusting their own potentials.